

УДК 796.86(477.83/86)

*Олена Дьоміна,
Василь Бусол,
Василь Шуберт*

Розвиток спортивного фехтування в Україні до 1941 р.

Львівський державний університет фізичної культури (м. Львів)

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз останніх досліджень. Процес виникнення та розвитку фехтування як виду спорту в Україні має давню й багату історію, яка на сьогодні системно не досліджувалася, а значна кількість історичних фактів є невідомими для спортивної громадськості. Вітчизняні фахівці, учні спортивних шкіл та студенти спеціалізованих навчальних закладів користуються навчальною літературою радянських часів, де історія українського фехтування майже не представлена. У наукових працях, присвячених українському спорту, фехтування згадується лише епізодично (О. Вацеба (1994); Ю. Грот (2004); О. Лях-Породько (2011) та ін.). Деякі аспекти розвитку фехтування в Україні висвітлено в публікаціях В. Бусола (1994, 2010), П. Азарченкова (2004), В. Шуберта (2011), у роботах польських науковців З. Чайковського (1966), С. Заборняка (2007), М. Лучака (2002) й ін. Однак ґрунтовних досліджень процесів формування організаційних, програмно-нормативних та науково-практичних основ вітчизняної школи фехтування не проводили. Саме дефіцит об'єктивної інформації щодо історії розвитку спортивного фехтування в Україні спонукав нас до проведення цього дослідження.

Публікація підготовлена в рамках виконання теми 1.1. «Історичні, організаційно-методичні, правові засади реалізації олімпійської освіти України» Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2011–2015 рр. Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту.

Завдання дослідження:

- 1) висвітлити хронологію подій, пов'язаних із виникненням та діяльністю фехтувальних осередків на території України;
- 2) виявити особливості функціонування спортивних організацій із розвитку фехтування в Західній Україні;
- 3) оцінити внесок спортивних педагогів та функціонерів у становленні організаційних і теоретико-методичних основ фехтування на території України до 1941 р.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення інформації; порівняльно-історичний; хронологічний; методи індукції й дедукції.

Здійснено аналіз літературних джерел із фондів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Львівської обласної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка. Значна кількість цих літературних джерел була видана польською мовою і їх переклад здійснено авторами цієї роботи.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У XVIII–XIX ст. у країнах Західної Європи та в Росії фехтування, продовжуючи бути одним з основних засобів підготовки до військової справи та дуельних поєдинків, стає також навчальною дисципліною, засобом фізичного виховання та видом спорту. Навчання фехтування було надзвичайно розповсюдженим у навчальних закладах для представників дворянства й майбутніх військових кадрів.

У період становлення спортивного фехтування територія сучасної України входила до складу різних державних формувань, політичний устрій та державна ідеологія яких впливали на всі сфери діяльності, зокрема й на розвиток фізичного виховання та спорту. Тому вважаємо за доцільне викласти окремо відомості про розвиток спортивного фехтування в Наддніпрянській Україні в період перебування її в складі Російської імперії та СРСР до 1941 р., а також у Західній Україні до 1939 р.

Виникнення та розвиток фехтування в Наддніпрянській Україні. У Наддніпрянській Україні, яка тривалий час входила до складу Російської імперії, фехтування як навчальна та спортивна дисципліна на початку XIX ст. уводиться до програм навчання студентів університетів, де отримували освіту

молоді представники дворянства. У 1804 р. в новоствореному Харківському імператорському університеті одразу розпочинає діяльність фехтувальний клас, заняття в якому проводив іноземний учитель Сивокт. Заняття були платними й тому доступними лише для студентів з аристократичних родин. У структурі університету фехтувальний клас мав статус так званої «допоміжної установи». З усіх видів зброї культивувалося лише фехтування на рапірах. Із 1808 по 1816 рр. фехтувальний клас очолював викладач Ледюк. А в 1853 році на посаду викладача фехтування призначено Лефера (Г. Приходько, 2008).

О. Д. Бутовський у своїй праці «Телесные упражнения и внеклассные занятия в кадетских корпусах» говорить про те, що фехтування входило як обов'язкова дисципліна або як предмет для позакласних занять у програму навчання в кадетських корпусах Російської імперії. Крім військово-прикладної підготовки, заняття зі зброєю повинні були сприяти вихованню в майбутніх офіцерів сміливості, рішучості, впевненості у своїх силах, а також виробленню шляхетних манер і вміння гарно та невимушено рухатися. Серед провідних військових навчальних закладів на території України, де викладалося фехтування, були 1-ше Київське військово-училище, Петровський Полтавський кадетський корпус, Одеський князя Костянтина кадетський корпус.

Є відомості про те, що з 1887 р. в м. Миколаєві при спортивних товариствах міста «Оріон» і «Зebra» почали працювати секції фехтування (Кисельов А., Садовський О., Грінченко Г. 2009).

Наприкінці ХІХ ст. вперше на міжнародній арені голосно заявив про себе видатний український фехтувальник П. А. Заковорот. 1899 р. він виборов перемогу на міжнародному турнірі в Будапешті, а 1900 р. посів третє місце в змаганнях найтитулованіших фехтувальників світу, присвячених відкриттю Всесвітньої виставки в Парижі [6].

Популяризації фехтування серед широких верств населення на початку ХХ ст. сприяли сокільські осередки в Києві та Харкові. Активна робота з розвитку фехтування велась у Київському університеті Святого Володимира, де працював італійський фахівець Енеа Сала, а також у «Польському гімнастичному товаристві», «Боксо-фехтувальному гуртку» Київського політехнічного інституту, «Велосипедно-спортивному гуртку» в Харкові [2].

У 1910 р. відкрито курси інструкторів із фехтування при Севастопольському військово-фехтувально-гімнастичному товаристві (Вебель, Ляхов, 1911).

Важливою подією для розвитку спортивного фехтування стало проведення в 1913 р. в Києві Першої руської олімпіади. Крім змагань серед чоловіків, проведено змагання з фехтування на рапірах серед жінок. Майже всі призові місця посіли фехтувальники з Петербурга, однак у жіночих змаганнях друге місце виборола киянка Ніна Попова, учениця фехтмейстера Енеа Сала [6].

Під час визвольних змагань 1917–1922 рр. фехтування входило до навчальної програми Житомирської юнацької школи, де проходили вишкіл майбутні офіцери новоствореної української армії (Я. Тинченко, 2011). У цей же історичний період робляться перші спроби створення україномовних посібників із фехтування. У спецфондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника знайдено дві копії рукописного посібника «Навчання до бою на шаблях» (переклад сотника Горшковського) [4]. Книга видана секцією з військових справ УНР. Її можна вважати найдавнішим, відомим на сьогодні україномовним посібником із фехтування.

Розвиток фехтування в Радянській Україні до 1941 р. У СРСР фехтування спочатку було проголошено буржуазним видом спорту, чужою для трудового народу забавою аристократів. Пізніше воно визнано цінним засобом військової підготовки населення, а до програми змагань включено фехтування на карабінах з еластичним багнетом. Радянські спортсмени з політичних причин були відсторонені від контактів із закордонними країнами й майже не брали участі в міжнародних змаганнях.

У 20–30-х рр. ХХ ст. формуються організаційні структури, які здійснюють керівництво розвитком фізкультури та спорту в Україні. 1924 р. створено державний орган – Вищу раду фізичної культури України, а також республіканську секцію фехтування й рукопашного бою – громадський орган керівництва фехтуванням в Україні [5]. Фехтувальники УРСР беруть участь у всесоюзній змаганнях і показують високі результати [6].

Провідним центром розвитку фехтування у 20–30-х рр. в Україні стає Харків. 1930 р. там відкривається Державний інститут фізичної культури України з кафедрою фехтування і рукопашного бою, яку очолив відомий фехтувальник дореволюційних часів П. А. Заковорот. На базі кафедри проводилися курси й семінари з підвищення кваліфікації тренерів.

1935 р. в Харкові відбувся перший офіційний чемпіонат України. У змаганнях рапіристів перше місце виборов 65-річний П. Заковорот, а його учень В. Сергєєв став переможцем у фехтуванні на шаблях та багнетах [6]. У подальшому чемпіонати УРСР стали проводити регулярно.

Після приєднання Західної України до складу УРСР досвідчені львівські фехтувальники значно підсилили рівень збірної команди України. 1940 р. львів'янин В. Лабендзієвський переміг у змаганнях із фехтування на шпагах, а З. Кантор у цьому ж виді зброї посів друге місце [5, 6]. Удало виступали й львівські жінки-фехтувальниці: у фехтуванні на рапірах львів'янки Г. Озіміна та Р. Гінзбург вибороли, відповідно, друге й третє місця. За результатами чемпіонату СРСР дванадцятьом фехтувальникам України присвоєно звання майстрів спорту СРСР [5].

Наприкінці 30-х років значно зростає масовість занять фехтуванням, яке культивувалось у всіх областях УРСР. Секції фехтування відкривались у середніх та вищих навчальних закладах, на великих підприємствах, у добровільних спортивних товариствах. Започатковуються також дитячі секції фехтування.

У 30-х роках покращується матеріально-технічне забезпечення розвитку фехтування в Україні. 1937 р. на заводі «Металіст» у Ворошиловграді відкрився цех спортивних металовиробів, де виготовляли фехтувальну зброю. Фехтувальний інвентар виготовляли також у Запоріжжі [5, 6].

Зародження та розвиток фехтування в Західній Україні. На території Західної України фехтування як навчальна дисципліна з'являється в другій половині XVIII ст. Із 1749 р. його викладають у Львівському колегіумі єзуїтів, а пізніше – також у Колегіумі піарів. Із 1817 р. у Львівському університеті розпочала роботу школа фехтування для студентів, яка перестала існувати 1848 р. [8].

Потужним фехтувальним центром у Галичині було польське гімнастичне товариство «Сокіл-Мати» (Sokół-Macierz). Із 1867 по 1875 р. заняття проводив відомий на той час фехтмейстер Ахіллес Мар'є [8]. У подальшому фехтування в сокільському товаристві викладали Антоній Дурський, Юзеф Житний, Юліуш Шемельовський, Ян Манковський.

Потрібно відзначити, що техніка та методика навчання фехтування в Західній Україні перебували під впливом італійської школи. Це можна пояснити популярністю фехтування серед офіцерів австро-угорського війська, значна частина яких проходила навчання в італійських фехтмейстерів, оскільки Італія, як і Галичина, перебувала в складі Австро-Угорської імперії.

20 березня 1886 р. у Львові затверджено Статут «Товариства фехтування». Члени товариства мали змогу отримувати платні уроки у фахівця фехтування Артура Мар'є, який мав власний фехтувальний зал [8].

Навесні 1891 р. у Львові розпочав діяльність «Перший львівський клуб фехтування». Для тренерської роботи в клуб запрошено відомих європейських фехтувальників (Прухнер, Гіандоменічі, Торіцеллі, Майоне, Оразіо Сантелі). Керівники «Першого львівського клубу фехтування» організували у Львові багато престижних змагань [8].

У 1908 р. фехтмейстер «Сокола-Матері» Юзеф Житний випустив навчальний посібник «Короткий нарис фехтування на шаблях згідно з італійською системою» (Krótki zarys szermierki na szable podług systemu włoskiego), у якому узагальнено праці з фехтування таких відомих італійських фехтмейстерів, як Барбазетті, Геллі, Бруно.

У 1912 р. засновано «Львівський клуб фехтування» (Lwowski Klub Szermierczy), який в умовах військової й політичної невизначеності, матеріальних негараздів зміг згуртувати навколо себе ентузіастів і продовжувати заняття з фехтування. У 1920 р. Польща готувалася до участі в Олімпійських іграх в Антверпені й «Львівському клубові фехтування» запропонували організувати підготовку команди до участі в іграх VII Олімпіади. Львів'яни розпочали підготовку, але наступ більшовицьких військ на Львів 1920 р. зірвав виїзд фехтувальників на ігри в Антверпені [8, 10].

На початку 1922 р. починається діяльність зі створення Федерації фехтування Польщі. Львівські функціонери були переконані, що після їхньої роботи зі створення олімпійської команди організувати Федерацію належить саме їм. Вони скористалися наближенням 10-річного ювілею «Львівського клубу фехтування» й запросили для святкування у Львів найавторитетніших фехтувальників Польщі. Після змагань проведено святкову академію, на якій 28 травня 1922 р. обрано керівні органи та створено Федерацію фехтування Польщі (Polski Związek Szermierczy) [10].

У 1928 і 1932 рр. львів'янин Тадеуш Фрідріх у складі збірної команди Польщі брав участь в Олімпійських іграх, де завоював бронзові медалі в командних змаганнях шаблестів. Ще один фехтувальник, який репрезентував Львів на Олімпійських іграх, – це був Антоній Франц (Берлін, 1936 р.) [8].

Відомими фехтувальними осередками Західної України до 1939 р. були секція фехтування Офіцерської спілки (Sekcja szermiercza Ogniska Oficerów), секція кадетського корпусу, єврейське гімнастичне товариство «Дрор», Військовий клуб фехтування в Стрию, Академічна спілка спортова (AZS), «Погонь» та ін. Завдяки зв'язкам зі спортсменами європейських країн львівські фехтувальники демонстрували високий рівень майстерності на міжнародних змаганнях.

Фехтування в українських тіловиховних організаціях Західної України. Фехтування високо цінували провідники українського тіловиховання, які вбачали в ньому важливий засіб підготовки до національно-визвольних змагань та патріотичного виховання молоді. 1894 р. у Львові створено перший український сокільський осередок, який згодом як родоначальник українського сокільського руху отримав назву «Сокіл-Батько». Із 1 березня 1894 р. українські соколи почали двічі на тиждень проводити заняття з фехтування на шаблях. Ініціатором і керівником цього відділення був інженер Теофіль Джулинський Пізніше про ці перші заняття у своїй книзі «Українське сокільство (1894–1939)» згадує видатний діяч українського тіловиховання Іван Боберський: «Осібний відділ вправляв шерм, він мав шаблі до шерму, маски і покровці на груди» [1].

У статті Степана Гайдучка є згадка про об'єднання українських студентів «Роксолянція», у якому в 1911 р. робилися спроби організувати заняття із фехтування. Автор наголошує, що українському суспільству потрібно «зрозуміти вагу шерму у вихованні загартованої, боевої та неуступливої, готової на всякі жертви молоді» [7].

Після Першої світової війни «секція шерму» українського товариства «Сокіл-Батько» відновлює свою роботу в 1925 р. Цю подію висвітлює Степан Гайдучок у статті «Шерм у нас», надрукованій у газеті «Діло» за 6 квітня 1926 року: «Завдяки професорові Зимакові вдалося в 1925 році зорганізувати при “Соколі-Батьку” першу повоєнну науку шерму» [7].

Восени 1924 р. почав діяти відділ українського «Сокола» в м. Коломиї. У ньому одразу запроваджуються заняття з фехтування під керівництвом Петра Франка (сина І. Франка). Весною 1925 р. при коломиїському «Соколі» з'являються ще дві групи фехтувальників. Навчання в них проходять настільки успішно, що вже через кілька місяців професор Петро Франко зміг підготувати учнів до показового виступу й провести змагання з фехтування.

На початку 1938 р. культивувати фехтування у Львові розпочало прославлене в історії українського спорту товариство «Україна», головою якого був інженер Омелян Шепарович. Він активно пропагував заняття фехтуванням серед української молоді й був добре теоретично та практично підготовлений. Саме йому секція фехтування завдячує своєю появою [3].

Після приєднання Західної України до УРСР львівські фехтувальники, які мали досвід участі в міжнародних змаганнях, удадо виступали на республіканських та всесоюзних чемпіонатах, перемагаючи відомих майстрів із Москви, Ленінграда, Харкова, Мінська, Риги. Успіхи фехтувальників Львова засвідчили високий рівень розвитку фехтування Галичини до 1939 р.

Початок Другої світової війни перервав процес розвитку спортивного фехтування в Україні. Однак організаційні, методичні та практичні основи, закладені до 1941 р., сприяли розвитку цього виду спорту в Україні в повоєнний час.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Фехтування як навчальна дисципліна викладалось у цивільних та військових навчальних закладах України із середини XVIII ст.: колегіумах єзуїтів та піарів у Львові, Харківському й Львівському університетах, військових училищах та кадетських корпусах Києва, Одеси, Львова, Полтави. Із другої половини XIX ст. фехтування використовується в різних гімнастичних товариствах і клубах задля оздоровлення, розвитку фізичних якостей, виховання шляхетних манер. Продовжуючи бути засобом військово-фізичної підготовки, фехтування поступово втрачає своє утилітарне значення й стає популярним видом спорту.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. фехтування широко культивується в середовищі студентів, військових, учнів гімназій тощо. Значний внесок у його розвиток зробили сокільські гімнастичні товариства Львова, Києва, Харкова. Активну роботу з популяризації та навчання фехтування провадили такі спортивні товариства: «Товариство фехтування» у Львові; «Оріон» і «Зебра» у Миколаєві; «Боксо-фехтувальний гурток» у Києві; «Велосипедно-спортивний гурток» у Харкові. Уперше на міжнародній арені заявив про себе український фехтувальник Петро Заковорот, який у 1899 р. переміг на міжнародному турнірі в Будапешті, а в 1900 р. посів 3-тє місце в змаганнях найсильніших фехтувальників світу в Парижі. Велике значення для розвитку фехтування в Україні мало проведення в Києві Першої Руської олімпіади в 1913 р.

Після утворення СРСР фехтування набуває мілітарного характеру, його широко використовують для масової військової підготовки населення. Формуються державні й громадські органи керівництва розвитком фехтування. Із кінця 20-х років формується система республіканських змагань. Фехтувальники УРСР активно беруть участь у всесоюзних змаганнях. Відомими стають українські фехтувальники В. Сергєєв, В. Андрієвський, Р. Притуліна, В. Лабендзієвський. У Харкові відкривається Інститут фізкультури з кафедрою фехтування і рукопашного бою, де здійснюється підготовка тренерських кадрів. Започатковуються заняття з дітьми, зростає масовість фехтування. Розпочинається виробництво фехтувального інвентарю на підприємствах Ворошиловграда та Запоріжжя.

Гімнастичні товариства й спортивні клуби в Західній Україні до 1939 р. створювалися переважно за національною ознакою. Це не сприяло обміну досвідом та впровадженню прогресивних методів тренування спортсменів в окремих товариствах і клубах. Із 1920 р. львівська школа відіграє провідну роль у польському фехтуванні. У 1922 р. у Львові створено Федерацію фехтування Польщі. Фехтувальники Львова успішно виступали на чемпіонатах Європи та Олімпійських іграх. Фехтування високо цінувалося провідниками українського тіловиховання: Іваном Боберським, Петром Франком, Степаном Гайдучком та ін. В українських тіловиховних організаціях фехтування відіграло не лише спортивну, оздоровчу й виховну роль, але й розглядалося як один із важливих засобів підготовки до національно-визвольних змагань.

Значний внесок у становлення та розвиток фехтування в Україні відіграли до Першої світової зробили відомі закордонні фахівці: Енеа Саля, Оразіо Сантеллі, Ахіллес Мар'є, Артур Мар'є. Техніка фехтування й методика навчання здійснювалися за принципами кращих європейських фехтувальних шкіл. У подальшому в Україні запроваджено власну систему підготовки фахівців із фехтування. Видатними спортивними педагогами, які стояли біля витоків української школи фехтування, до 1941 р. були П. Заковорот, П. Франко, В. Андрієвський, В. Сергєєв.

Передбачається розширити й поглибити дослідження, пов'язані з формуванням організаційних та програмно-нормативних засад розвитку спортивного фехтування в повоєнний час і в часи незалежності України.

Список використаної літератури

1. Боберський І. Українське сокільство (1894 – 1939) / Іван Боберський. – Л. : Накладом «Сокола-Батька», 1939. – 16 с.
2. Киев // Красота и сила. – Киев, 1913. – № 6. – С. 14.
3. Навроцький-Делятин. Вернім до традицій / Навроцький-Делятин // Змаг. – Львів, 1938. – 14 берез.
4. Навчання до бою на шаблях / пер. Сотник Горшковський [з італ.] / вид. Секції по військовим справам УНР. – 60 с.
5. Отчёт Комитета по делам физической культуры и спорта при СНК Украинской ССР за 1940 год. – Центральный державный архив вищих органів влади та управління України, ф. 5090, оп.1, спр. 2, 32 арк.
6. Фехтование. Справочник / сост. : В. Базаревич. – М. : ФиС, 1975. – 231 с.
7. Blue boy. Зі спорту. Шерм у нас/ Blue boy // Діло. – Львів, 1926. – Ч. 75. – 6 квіт. – С. 4.
8. Łuczak M. Scermierka w Polsce w latach 1945–1989 / Maciej Łuczak. – Poznań, 2002. – Tryb dostępu [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wbc.poznan.pl/Content/2364/index.html#ftn.IDAMD0PH>
9. Lw. Klub Szermiery // Slowo Polskie. – Lwów, 1913. – № 436. – 18 wresnia. – S. 10.
10. Lwowski Klub Szermiery // Sport: wrsedowy organ polskich Zwiasków sportowych. – Lwów, 1922. – 9 czerwca. – str. 211.

Анотації

У статті подано факти з історії виникнення та розвитку спортивного фехтування на території України до 1941 р. Висвітлено діяльність спортивних товариств, клубів, організацій, показано роль спортивних педагогів та функціонерів у становленні організаційних, теоретико-методичних і практичних основ фехтування. Підкреслено значення спортивних традицій, закладених в Україні до 1941 р., для формування організаційних та методичних основ вітчизняної школи фехтування в повоєнний період та в роки незалежності.

Ключові слова: Україна, історія, спорт, фехтування, навчання, змагання, клуби, товариства.

Елена Дєміна, Василь Бусол, Василь Шуберт. Развитие спортивного фехтования в Украине до 1941 г. В статье представлены факты из истории становления и развития спортивного фехтования на территории Украины до 1941 г. Освещается деятельность спортивных обществ, клубов, организаций, показана роль спортивных педагогов и функционеров в становлении организационных, теоретико-методических и практических основ фехтования. Подчеркивается значение спортивных традиций, заложенных в Украине до 1941 г. для формирования организационных и методических основ отечественной школы в послевоенный период и в годы независимости.

Ключевые слова: *Украина, история, спорт, фехтование, обучение, соревнования, клубы, общества.*

Olena Dyomina, Vasyl Busol, Vasyl Shubert. Development of Sports Fencing in Ukraine Untill 1941. *The facts from sport fencing formation and development in Ukraine until 1941 have been presented in the article. The sports societies', clubs' and organizations' activity have been illustrated; the role of sports teachers and organization men in organizing, theoretical and methodological and practical fencing fundamentals formation has been showed. There is accented significance of sports traditions, which were founded in Ukraine until 1941, for forming organizational and methodological fundamentals native school during post-war time period and independence years.*

Key words: *Ukraine, history, sports, fencing, training, competitions, clubs, societies.*